

КВІТКОВІ НАТЮРМОРТИ XVIII–XIX СТОЛІТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ
ПРО КВІТКОВЕ ОФОРМЛЕННЯ САДОВО-ПАРКОВИХ ЛАНДШАФТІВ

Складено перелік видів, ідентифікованих при аналізі квіткових натюрмортів XVIII–XIX ст. Висунуто гіпотезу про те, що частота трапляння певної рослини на творах образотворчого мистецтва знаходиться у прямій залежності від його популярності у квітковому оформленні творів садово-паркового мистецтва того часу. В складі ідентифікованих рослин виділено декілька груп відповідно до зниження або підвищення популярності, збереження або зміни стилістичної функції. Зроблено висновок, що квіткові натюрморти можуть виступати цінним джерелом інформації про квіткове оформлення садово-паркових ландшафтів, а також доцільність використання ідентифікованих рослин в озелененні історичних парків.

Вступ

Квіткове оформлення є невід’ємним елементом садово-паркових ландшафтів, яке дає змогу підкреслити стилістичні особливості парку, розставити необхідні акценти, дозволяє провести зонування і врешті рещт суттєво підвищує естетичну цінність тих чи інших елементів ландшафту. На відміну від деревних насаджень, квіткове оформлення є дуже нестабільним елементом паркового ландшафту, зазнає впливу модних у ті чи інші періоди тенденцій у садово-парковому мистецтві. У зв’язку з цим, при роботах з відновлення та реконструкції історичного парку варто використовувати саме ті рослини, що були популярними за часів його будівництва, оскільки використання ряду рослин, популярних в сучасному садово-парковому мистецтві, в історичних парках є часто невиправданим, може навіть порушувати композиційну структуру і вносити певний дисонанс у стилістичні та семантичні особливості парку. Особливо це стосується парків, збудованих у період розквіту садово-паркового мистецтва — у кінці XVIII — на початку XIX ст., до яких належить і дендропарк «Софіївка». Разом із тим, пошук інформації про тогочасне квіткове оформлення парків зазнає значних труднощів. В архівних матеріалах, як правило, наводяться дані щодо інвентаризації дерев та кущів. На давніх рисунках та гравюрах, які зображують краєвиди того чи іншого парку, трав’янисті рослини практично не можливо ідентифікувати, можна лише побачити наявність газону або елементів квіткового

оформлення на тих чи інших ділянках парку. Звичайно, найкращим джерелом є реєстри квіткових рослин, що закуплялися для парку, однак ці джерела інформації, як правило, не збереглися і їх знахідка в архівах є надзвичайним успіхом, як, наприклад, для квіткового партеру у Петергофі [Пащинская, 2006]. Інформацію щодо асортименту інтродукованих квіткових рослин, що вирощувалися у ботанічних садах Європи можна отримати з періодичних наукових видань, які публікували такі переліки, на зразок «Curtis botanical Magazine» — найстарішого ботанічного журналу, що видається Королівським ботанічним садом К’ю, починаючи з 1787 року. Однак, до таких переліків входило і багато рослин, які лише проходили інтродукційне випробування і у подальшому могли і не набувати популярності і не використовуватись з практичною метою у квітковому оформленні садово-паркових ландшафтів. Аналіз літературних даних щодо характеристики флори історичних парків також не дає достатньо даних для відтворення їх квіткового оформлення. Зокрема, у першому детальному описі «Софіївки» Т. Темері [Thermer, 1846] неодноразово згадується квіткове оформлення парку. Автор зазначає велике різноманіття квітів у різних ділянках парку — у гранітних вазах на Площі зборів, у гроті Аполона, поблизу Павильйону Флори, а також клумбах на терасі Муз, терасі Бельв’ю, у масиві поблизу Гроту Фетіди, на Партерному амфітеатрі, однак він лише підкреслює велику різноманітність квітів, практично не називаючи їх. В роботі Т. Темері

згадуються родові назви лише трьох трав'янистих рослин. По-перше, це жоржини, які на той час набули надзвичайної популярності в Європі і були висаджені садівником Боссе у два ряди на Єлисейських полях. При цьому автор висловлює незадоволення таким композиційним рішенням. По-друге, відзначається велика кількість ананасів, що вирощуються в оранжереях. І по-третє, відмічається, що на природних гранітних скелях ростуть сукулентні рослини, які Т. Темері французькою мовою називає жовібарбою, Г.Ю. Храбан у своєму перекладі українською мовою — заячою капустою, а ми вважаємо, що автор має на увазі молодило руське (*Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. & C. B. Lehm.), яке є одним з переважаючих видів рослин на гранітних відслоненнях Черкащини. На жаль, ця інформація є недостатньою для відтворення квіткового оформлення «Софіївки» відповідно до початкових етапів її будівництва.

Це спонукало нас до пошуку альтернативних джерел інформації щодо квіткового оформлення садово-паркових ландшафтів кінця XVIII — початку XIX століть. На нашу думку, одним із таких джерел можуть стати твори образотворчого мистецтва — квіткові натюрморти, оскільки на них зображено

рослини, які, вочевидь, росли у той час в садах і парках і були найбільш популярними у той період.

Європейські квіткові натюрморти того часу розвивають традицію фламандського натюрморту, що сформувався як жанр образотворчого мистецтва ще у XVI ст. Для цього наряду характерні точність відтворення морфологічних особливостей квітів, що дозволяє з високим ступенем точності ідентифікувати їх до рівня роду, виду і в окремих випадках навіть сорту. Крім того, більшість цих натюрмортів відзначаються високою насиченістю композиції елементами різної форми та кольору, включаючи таким чином значне різноманіття квітково-декоративних рослин (Рис. 1–4).

Таким чином, метою нашої роботи був аналіз таксономічного складу рослин, зображених на квіткових натюрмортах, створених європейськими митцями у кінці XVIII — на початку XIX століть, з ціллю підбору асортименту рослин для квіткового оформлення історичних парків, створених у цей період.

Матеріали та методи досліджень

Матеріалами для дослідження були 253 квіткових натюрморти 39 європейських художників, що жили у XVIII — XIX ст., репродукції яких доступні в мережі Інтернет (табл. 1).

1. Художники, твори яких використано в якості матеріалів дослідження

Ім'я	Роки життя	Країна	К-сть використаних творів
1	2	3	4
Бломерс Арнольдус / Bloemers, Arnoldus	1792-1844	Нідерланди	6
Вальдмюллер Фердинанд Георг / Waldmuller, Ferdinand Georg	1793-1865	Австрія	5
ван Венсел Петронелла / van Woensel, Petronella	1785-1839	Нідерланди	2
ван Даль Жан-Франсуа / van Dael, Jan Frans	1764-1840	Бельгія	30
ван Лін Віллем / van Leen Willem	1753-1825	Франція-Нідерланди	4
ван Оз Георгіус Якобус Йоганнес / van Os, Georgius Jacobus Johannes	1781-1861	Нідерланди	13
ван Равенсваай Адріана / van Ravenswaay, Adriana	1816-1872	Нідерланди	7
ван Спендонк Жерард / van Spaendonck, Gerard	1746-1822	Нідерланди	3
ван Спендонк Корнеліс / van Spaendonck Cornelis	1756-1839	Нідерланди	5
ван Стратен Якобус / van Straten, Jacobus	1747-1824	Нідерланди	1
Вегмайр Себастьян / Wegmayr, Sebastian	1776-1857	Австрія	10
Даффілд Мері Елізабет / Duffield, Mary Elizabeth	1819-1914	Британія	5
де Кастро Габріель Енріке / de Castro, Gabriel Henriques	1808-1853	Нідерланди	1

1	2	3	4
Дебрю Олександр / Debrus, Alexandre	1843-1905	Франція	3
Дікманс Йозефус Лаурентіс / Dyckmans, Josephus Laurentius	1811-1888	Бельгія	1
Дітріх Адельгейд / Dietrich, Adelheid	1827-1891	Німеччина	19
Естьєнне Джованні / Estienne, Giovanni	1840-1911	Італія	1
Зацка Ханс / ZATZKA, HANS	1859-1945	Австрія	3
Йенсен Йоган Лоренц / Jensen, Johan Laurentz	1800-1856	Данія	23
Камрадт Йоганнес Людвіг / Camradt, Johannes Ludwig	1779-1849	Данія	3
Кнапп Йоган / Knapp, Johann	1778-1833	Австрія	5
Конінг Елізабет Джоанна / Koning, Elisabeth Johanna	1816-1887	Нідерланди	6
Лауер Йозеф / Lauer, Josef	1818-1881	Австрія	8
лі Брюнер Леопольд / li Brunner, Leopold	1822-1869	Австрія	1
Маттенхеймер Андреас Теодор / Mattenheimer, Andreas Theodor	1787-1856	Німеччина	2
Молліс Антон / Mollis, Anton	1830-1850	Австрія	1
Нігг Йозеф / Nigg, Josef	1782-1863	Австрія	16
Петтер Франц Ксав'єр / Petter, Franz Xaver	1791-1866	Австрія	16
Рікерс Хендрік / Reekers, Hendrik	1815-1854	Нідерланди	7
Робі Жан-Батіст / Robie, Jean-Baptiste	1821-1910	Бельгія	10
Смірш Йоган Карл / Smirsch, Johan Carl	1801-1869	Австрія	2
Спікерт Міхель Йозеф / Speeckaert, Michel Joseph	1748-1838	Бельгія	11
Уорсі Томас / Worsey, Thomas	1829-1875	Британія	6
Хаанен Адріана-Джоанна / Haanen, Adriana-Johanna	1814-1895	Нідерланди	7
Хартінгер Антон / Hartinger Anton	1806-1890	Австрія	4
Хеккінг Віллем ст. / Hekking, Willem Sr.	1796-1862	Нідерланди	2
Хінтерхольцер Франц / HINTERHOLZER, Franz	1851-1928	Німеччина	1
Хруцький Іван Трохимович / Хруцкий Иван Трофимович	1810—1885	Росія	2
Цинногер Леопольд / Zinnogger, Leopold	1811-1872	Австрія	1

Ми намагалися відбрати репродукції з високою роздільною здатністю, достатньою для ідентифікації рослин, принаймні до рівня роду. Деревні та кущові рослини (найчастіше троянди та азалії), а також деревовидні ліани (переважно жимолості), зображені на натюрмортах, нами не враховувались. В більшості випадків рослини ідентифіковані до рівня виду, в окремих випадках — до сорту. Хоча більшість сортів квіткових рослин викликають труднощі при ідентифікації, насамперед через те, що на натюрмортах зображено старі сорти, значна частина з яких не збереглася до наших днів. Дуже часто, поруч із екзотичними рослинами, на натюрмортах зустрічалися і види природної флори Європи, які також враховувалися нами, крім випадків, коли на натюрмортах зображено букети лише з

польових квітів. Брало до уваги також рослини, які в умовах помірної зони Європи ростуть лише в умовах захищеного ґрунту, оскільки їх різноманіття є свідчення високого розвитку оранжерейної культури в ті часи.

Всі ідентифіковані рослини заносилися до бази даних у форматі таблиць Excel. З метою виявлення найбільш популярних рослин, у базі даних зазначалося скільки раз зустрічається той чи інший таксон. Для кожного натюрморту ідентифікований таксон вказується лише один раз, незалежно від кількості зображених особин. Ідентифікація рослин здійснювалася з використанням довідкових видань, переважно ілюстрованої енциклопедії «Botanica» [2005] та «Енциклопедії декоративних садових рослин» [2013]. Критичні таксони, які до видового

Рис. 1. Л. Цинноггер «Натюрморт з квітами та виноградом» (1840). На картині ідентифіковано 16 таксонів квітково-декоративних рослин.

Рис. 2. С. Вегмайр. Квітковий натюрморт (1-ша половина ХІХ ст.). На картині ідентифіковано 32 таксони квіткових рослин відкритого та закритого ґрунту.

Рис. 3 Ж.-Ф. ван Даль (1812) «Букет квітів в натюрморті з ананасом, персиками і виноградом на уступі» На картині ідентифіковано 32 таксони

Рис. 4. А. ван Равенсваай «Ваза з різними квітами та фруктами на мармуровому уступі» (1872). Ідентифіковано 20 таксонів квітково-декоративних рослин.

рівня неможливо визначити, були ідентифіковані до рівня роду.

Номенклатура ідентифікованих рослин наведена за «The Plant List» [2013] з деякими уточненнями за «Catalogue of Life» [Roskov et al., 2013]. Розподіл видів за родинами також відповідає «The Plant List» [2013].

Результати досліджень та їх обговорення

Нами було ідентифіковано 1503 рослини, що належать до 237 таксонів (види, роди, сорти або їх групи), які у свою чергу належать до 65 родин. Аналіз таблиці 2 показав, що на квіткових натюрмортах XVIII–XIX ст. виявлено значну різноманітність квіткових рослин, що свідчить про високу різноманітність квіткових рослин, які використовувались у садово-парковому мистецтві цього періоду.

2. Назви та кількість рослин, ідентифікованих на квіткових натюрмортах XVIII – XIX ст.

№ п/п	Родина	Таксон	К-сть натюрмортів, на яких ідентифіковано таксон	% від загальної кількості ідентифікованих рослин
1.	Adiantaceae	*Adiantum capillus-veneris L.	2	0.13
2.	Alliaceae	Allium moly L.	1	0.07
3.	Alstroemeriaceae	*Alstroemeria aurea Graham	3	0.20
4.	Amaranthaceae	Celosia argentea 'Cristata'	4	0.27
5.	Amaryllidaceae	Amaryllis belladonna L.	7	0.47
6.	Amaryllidaceae	*Cyrtanthus obliquus (L.f.) Aiton	2	0.13
7.	Amaryllidaceae	Leucojum vernalis L.	1	0.07
8.	Amaryllidaceae	Narcissus poeticus L.	2	0.13
9.	Amaryllidaceae	Narcissus sp. (садові гібриди, у тому числі з групи махрових, а також сорти 'Delta', 'Golden Harvest', 'Unique' тощо)	12	0.80
10.	Amaryllidaceae	Narcissus tazetta L. (включаючи сорти, зокрема 'Soliel d'Or')	36	2.40
11.	Amaryllidaceae	Sprekelia formosissima (L.) Herb.	3	0.20
12.	Apiaceae	Bupleurum falcatum L.	1	0.07
13.	Apiaceae	Eryngium planum L.	1	0.07
14.	Apocynaceae	Vinca minor L.	4	0.27
15.	Araceae	Dracunculus vulgaris Schott.	2	0.13
16.	Araceae	*Zantedeschia pentlandii (R. Whyte ex W. Watson) Wittm.	1	0.07
17.	Aristolochiaceae	Aristolochia clematitis L.	1	0.07
18.	Asparagaceae	Polygonatum multiflorum (L.) All.	1	0.07
19.	Asparagaceae	Polianthes tuberosa L.		
20.	Asparagaceae	Streptopus amplexifolius (L.) DC.	1	0.07
21.	Asparagaceae.	Anthericum liliago L.	4	0.27
22.	Boraginaceae	Borago officinalis L.	1	0.07
23.	Boraginaceae	Echium vulgare L.	1	0.07
24.	Boraginaceae	Heliotropium arborescens L.	3	0.20
25.	Boraginaceae	Myosotis sp. (різні види, включаючи садові гібриди)	29	1.93

1	2	3	4	5
26.	Boraginaceae	Nemophila menziesii Hook. & Arn.	3	0.20
27.	Boraginaceae	Omphalodes verna Moench	1	0.07
28.	Boraginaceae	Phacelia tanacetifolia Benth.	1	0.07
29.	Brassicaceae	Matthiola incana (L.) R.Br.	23	1.53
30.	Brassicaceae	Matthiola longipetala (Vent.) DC.	3	0.20
31.	Brassicaceae	Erysimum × cheiri (L.) Crantz	5	0.33
32.	Cactaceae	*Schlumbergera truncata (Haw.) Moran	9	0.60
33.	Calceolariaceae	Calceolaria biflora Lam.	1	0.07
34.	Calceolariaceae	Calceolaria integrifolia L.	5	0.33
35.	Campanulaceae	Campanula medium L.	5	0.33
36.	Campanulaceae	Campanula bononiensis L.	8	0.53
37.	Campanulaceae	Campanula patula L.	8	0.53
38.	Campanulaceae	Campanula rotundifolia L.	11	0.73
39.	Campanulaceae	Campanula sp.	9	0.60
40.	Campanulaceae	Campanula trachelium L.	4	0.27
41.	Campanulaceae	Phyteuma orbiculare L.	1	0.07
42.	Campanulaceae.	Jasione montana L.	2	0.13
43.	Cannabaceae	Humulus lupulus L.	1	0.07
44.	Caprifoliaceae	Knautia arvensis (L.) Coult.	1	0.07
45.	Caprifoliaceae	Scabiosa atropurpurea L.	8	0.53
46.	Caprifoliaceae	Succisa pratensis Moench	1	0.07
47.	Caryophyllaceae	Silene flos-cuculi (L.) Greuter & Burdet	1	0.07
48.	Caryophyllaceae	Dianthus barbatus L.	4	0.27
49.	Caryophyllaceae	*Dianthus caryophyllus L.	27	1.80
50.	Caryophyllaceae	Dianthus sp.	3	0.20
51.	Caryophyllaceae	Dianthus superbus L.	1	0.07
52.	Caryophyllaceae	Gypsophila acutifolia Steven ex Spreng.	1	0.07
53.	Caryophyllaceae	Lychnis arkwrightii Heydt	1	0.07
54.	Caryophyllaceae	Silene chalconica (L.) E.H.L.Krause	9	0.60
55.	Caryophyllaceae	Silene vulgaris (Moench) Garcke	1	0.07
56.	Caryophyllaceae	Saponaria officinalis L.	1	0.07
57.	Caryophyllaceae	Silene sp.	1	0.07
58.	Caryophyllaceae	Stellaria graminea L.	2	0.13
59.	Caryophyllaceae	Stellaria holostea L.	1	0.07
60.	Caryophyllaceae	Silene viscaria (L.) Jess.	1	0.07
61.	Caryophyllaceae	Vaccaria hispanica (Mill.) Rauschert	1	0.07
62.	Colchicaceae	Colchicum autumnale L.	1	0.07
63.	Commelinaceae	Commelina tuberosa L.	2	0.13
64.	Compositae	Anthemis tinctoria L.	1	0.07
65.	Compositae	Symphotrichum dumosum (L.) G.L.Nesom	8	0.53
66.	Compositae	Aster tongolensis Franch.	7	0.47

1	2	3	4	5
67.	Compositae	Calendula officinalis L.	21	1.40
68.	Compositae	Callistephus chinensis (L.) Nees	19	1.26
69.	Compositae	Carlina vulgaris L.	2	0.13
70.	Compositae	Centaurea cyanus L.	5	0.33
71.	Compositae	Centaurea sp.	1	0.07
72.	Compositae	Chrysanthemum morifolium Ramat.	2	0.13
73.	Compositae	Chrysanthemum coreanum (H.Lév. & Vaniot) Nakai	6	0.40
74.	Compositae	Cichorium intybus L.	1	0.07
75.	Compositae	Coreopsis grandiflora Hogg ex Sweet	1	0.07
76.	Compositae	Coreopsis lanceolata L.	1	0.07
77.	Compositae	Thelesperma burridgeanum S.F.Blake	8	0.53
78.	Compositae	Tolpis barbata (L.) Gaertn.	1	0.07
79.	Compositae	Dahlia tenuicaulis P.D.Sørensen	4	0.27
80.	Compositae	Dahlia pinnata Cav.	28	1.86
81.	Compositae	Doronicum sp.	1	0.07
82.	Compositae	Echinops sphaerocephalus L.	1	0.07
83.	Compositae	*Gerbera jamesonii Bolus ex Hook.f.	1	0.07
84.	Compositae	Pappobolus microphyllus (Kunth) Panero	1	0.07
85.	Compositae	Helianthus sp.	1	0.07
86.	Compositae	Pilosella aurantiaca (L.) F.W.Schultz & Sch.Bip.	2	0.13
87.	Compositae	Leucanthemum vulgare (Vaill.) Lam.	5	0.33
88.	Compositae	Ratibida columnifera (Nutt.) Wooton & Standl.	1	0.07
89.	Compositae	Solidago virgaurea L.	6	0.40
90.	Compositae	Tagetes erecta L.	10	0.67
91.	Compositae	Tagetes patula L.	11	0.73
92.	Compositae	Zinnia elegans Jacq.	8	0.53
93.	Compositae	Emilia coccinea (Sims) G.Don	1	0.07
94.	Compositae	Cosmos sulphureus Cav.	5	0.33
95.	Convallariaceae	Convallaria majalis L.	6	0.40
96.	Convolvulaceae	Convolvulus arvensis L.	4	0.27
97.	Convolvulaceae	Convolvulus tricolor L.	69	4.59
98.	Convolvulaceae	Ipomoea purpurea (L.) Roth	10	0.67
99.	Convolvulaceae	Ipomoea purpurea (L.) Roth (сорти 'Heavenly Blue' та 'Morning Glory')	10	0.67
100.	Convolvulaceae	Calystegia sepium (L.) R. Br.	15	1.00
101.	Сyperaceae	Eriophorum angustifolium Honck.	2	0.13
102.	Dennstaedtiaceae	Pteridium aquilinum (L.) Kuhn	1	0.07
103.	Ericaceae	Erica tetralix L.	5	0.33
104.	Ericaceae	Pyrola sp.	1	0.07
105.	Gentianaceae	Gentiana acaulis L.	4	0.27
106.	Geraniaceae	Geranium phaeum L.	1	0.07
107.	Geraniaceae	Geranium sp.	3	0.20

1	2	3	4	5
108.	Geraniaceae	Pelargonium peltatum (L.) L'Hér.	13	0.86
109.	Geraniaceae	Geranium robertianum L.	1	0.07
110.	Hyacinthaceae	Hyacinthoides hispanica (Mill.) Rothm.	5	0.33
111.	Hyacinthaceae	Hyacinthus orientalis L. (група Double)	58	3.86
112.	Hypericaceae	Hypericum calycinum L.	5	0.33
113.	Hypericaceae	Hypericum perforatum L.	1	0.07
114.	Iridaceae	Crocus sp. (види і сорти, включаючи Crocus angustifolius Weston, Crocus vernus (L.) Hill)	5	0.33
115.	Iridaceae	Gladiolus communis L. (сорти)	2	0.13
116.	Iridaceae	Iris germanica L.	14	0.93
117.	Iridaceae	Iris humilis Georgi	1	0.07
118.	Iridaceae	Iris sp. (група Limniris, переважно Iris laevigata Fisch. та I. sibirica L.)	15	1.00
119.	Iridaceae	Iris pallida Lam.	6	0.40
120.	Iridaceae	Iris variegata L.	3	0.20
121.	Iridaceae	Iris × hybridum hort. (сорти бородатих ірисів)	12	0.80
122.	Iridaceae	Ixia viridiflora Lam.	1	0.07
123.	Iridaceae	Ixia polystachya L.	1	0.07
124.	Iridaceae	Moraea villosa (Ker Gawl.) Ker Gawl.	1	0.07
125.	Iridaceae	Iris dichotoma Pall.	2	0.13
126.	Iridaceae	Hesperantha coccinea (Bachh. & Harv.) Goldblatt & J.C.Manning	1	0.07
127.	Iridaceae	Tigridia pavonia (L.f.) DC.	2	0.13
128.	Lamiaceae	Salvia splendens Sellow ex Roem. & Schult.	2	0.13
129.	Leguminosae	Securigera varia (L.)Lassen	2	0.13
130.	Leguminosae	Lathyrus odoratus L.	9	0.60
131.	Leguminosae	Lotus corniculatus L.	1	0.07
132.	Leguminosae	Lupinus polyphyllus Lindl.	1	0.07
133.	Leguminosae	Phaseolus coccineus L.	7	0.47
134.	Leguminosae	Vicia cracca L.	6	0.40
135.	Liliaceae	Fritillaria imperialis L.	18	1.20
136.	Liliaceae	Lilium candidum L.	12	0.80
137.	Liliaceae	Lilium martagon L.	1	0.07
138.	Liliaceae	Lilium sect. Martagon	4	0.27
139.	Liliaceae	Lilium × hybridum (східна гр.)	2	0.13
140.	Liliaceae	Lilium × hybridum (трубчаста гр.)	1	0.07
141.	Liliaceae	Tulipa gesneriana 'Formosa'	2	0.13
142.	Liliaceae	Tulipa sp. (різні сорти)	26	1.73
143.	Liliaceae	Tulipa gesneriana ймовірно сорт 'Grand Perfection'	49	3.26
144.	Lythraceae	Lythrum salicaria L.	2	0.13
145.	Malvaceae	Alcea rosea L.	44	2.93
146.	Malvaceae	Hibiscus coulteri Harv. ex A. Gray	4	0.27

1	2	3	4	5
147.	Malvaceae	Hibiscus trionum L.	2	0.13
148.	Malvaceae	Malva trimestris (L.) Salisb.	3	0.20
149.	Malvaceae	Sidalcea oregana (Nutt. ex Torr. & A. Gray) A. Gray	1	0.07
150.	Malvaceae	Malope trifida Cav.	1	0.07
151.	Menyanthaceae	Menyanthes trifoliata L.	1	0.07
152.	Nelumbonaceae	Nelumbo nucifera Gaertn.	1	0.07
153.	Nymphaeaceae	Nymphaea alba L.	4	0.27
154.	Nymphaeaceae	Nymphaea nouchali Burm.f.	5	0.33
155.	Onagraceae	*Fuchsia hybrida hort. ex Siebold & Voss	16	1.06
156.	Orchidaceae	*Cattleya labiata Lindl.	1	0.07
157.	Orchidaceae	Cypripedium calceolus L.	3	0.20
158.	Orchidaceae	Dactylorhiza sp	1	0.07
159.	Orchidaceae	Ophrys insectifera L.	1	0.07
160.	Orchidaceae	*Paphiopedilum insigne (Wall. ex Lindl.) Pfitzer	2	0.13
161.	Paeoniaceae	Paeonia lactiflora Pall.	40	2.66
162.	Papaveraceae	Papaver orientale L.	16	1.06
163.	Papaveraceae	Papaver paeoniflorum Corrêa	54	3.59
164.	Papaveraceae	Papaver somniferum L.	20	1.33
165.	Papaveraceae	Fumaria officinalis L.	1	0.07
166.	Passifloraceae	*Passiflora caerulea L.	5	0.33
167.	Passifloraceae	*Passiflora quadrangularis L.	1	0.07
168.	Phrymaceae	Mimulus ringens L.	1	0.07
169.	Phrymaceae	Mimulus tigrinus Voss	1	0.07
170.	Plantaginaceae	Linaria vulgaris Mill.	1	0.07
171.	Plantaginaceae	Veronica chamaedrys L.	2	0.13
172.	Plantaginaceae	Pseudolysimachion spicatum (L.) Opiz	2	0.13
173.	Plantaginaceae	Chaenorhinum origanifolium (L.) Kostel.	1	0.07
174.	Plantaginaceae.	Antirrhinum majus L.	2	0.13
175.	Plumbaginaceae	Ceratostigma plumbaginoides Bunge	2	0.13
176.	Poaceae	Briza media L.	7	0.47
177.	Poaceae	Bromus sp.	2	0.13
178.	Poaceae	Dactylis glomerata L.	1	0.07
179.	Poaceae	Digitaria sp.	1	0.07
180.	Poaceae	Melica nutans L.	1	0.07
181.	Poaceae.	Lagurus ovatus L.	1	0.07
182.	Polemoniaceae	Gilia tricolor Benth.	2	0.13
183.	Polemoniaceae	Phlox divaricata L.	4	0.27
184.	Polemoniaceae	Phlox paniculata L.	3	0.20
185.	Polemoniaceae	Polemonium caeruleum L.	7	0.47
186.	Polemoniaceae	Cobaea scandens Cav.	8	0.53
187.	Polygalaceae	Polygala sp.	1	0.07

1	2	3	4	5
188.	Polygonaceae	Persicaria bistorta (L.) Samp.	3	0.20
189.	Polygonaceae	Polygonum divaricatum L.	1	0.07
190.	Primulaceae	Primula meadia (L.) A.R. Mast & Reveal	1	0.07
191.	Primulaceae	Lysimachia nummularia L.	1	0.07
192.	Primulaceae	Primula auricula L. (сорти)	70	4.66
193.	Primulaceae	Primula elatior (L.) Hill (сорти)	5	0.33
194.	Primulaceae	Primula veris L.	1	0.07
195.	Primulaceae	Primula polyneura Franch.	6	0.40
196.	Proteaceae	*Protea cynaroides (L.) L.	4	0.27
197.	Ranunculaceae	Aconitum lycoctonum L.	1	0.07
198.	Ranunculaceae	Aconitum napellus L.	2	0.13
199.	Ranunculaceae	Adonis aestivalis L.	3	0.20
200.	Ranunculaceae	Anemone coronaria L.	3	0.20
201.	Ranunculaceae	Anemone coronaria (махрові сорти - переважно група St. Brigid ('Mount Everest', 'Admiral', 'Lord Lieutenant' та ін.))	55	3.66
202.	Ranunculaceae	Anemone multifida Poir.	2	0.13
203.	Ranunculaceae	Anemone nemorosa, ймовірно 'Vestal'	4	0.27
204.	Ranunculaceae	Anemone sylvestris L.	8	0.53
205.	Ranunculaceae	Aquilegia vulgaris L.	4	0.27
206.	Ranunculaceae	Aquilegia sp.	2	0.13
207.	Ranunculaceae	Clematis recta L.	1	0.07
208.	Ranunculaceae	Consolida regalis Gray	6	0.40
209.	Ranunculaceae	Delphinium elatum L. (включаючи сорти)	33	2.20
210.	Ranunculaceae	Ranunculus ficaria L.	1	0.07
211.	Ranunculaceae	Nigella damascena L.	4	0.27
212.	Ranunculaceae	Ranunculus asiaticus L.	13	0.86
213.	Ranunculaceae	Ranunculus sp.	5	0.33
214.	Ranunculaceae	Trollius europaeus L.	1	0.07
215.	Ranunculaceae	Helleborus purpurascens Waldst. & Kit.	1	0.07
216.	Ranunculaceae	Hepatica nobilis Mill.	1	0.07
217.	Resedaceae	Reseda alba L.	1	0.07
218.	Rosaceae	Potentilla nepalensis Hook.	2	0.13
219.	Rosaceae	Potentilla sp.	1	0.07
220.	Rubiaceae	Galium sp.	1	0.07
221.	Santalaceae	Viscum album L.	1	0.07
222.	Scrophulariaceae	Alonsoa meridionalis (L.f.) Kuntze	9	0.60
223.	Scrophulariaceae	Digitalis grandiflora Mill.	1	0.07
224.	Scrophulariaceae	Digitalis purpurea L.	7	0.47
225.	Scrophulariaceae	Verbascum phoeniceum L.	2	0.13
226.	Solanaceae	Datura innoxia P. Mill.	2	0.13
227.	Solanaceae	Nicotiana alata Link & Otto	5	0.33

1	2	3	4	5
228.	Solanaceae	Physalis alkekengi L.	1	0.07
229.	Solanaceae	Solanum dulcamara L.	1	0.07
230.	Strelitziaceae	*Strelitzia reginae Banks ex Aiton	4	0.27
231.	Tropaeolaceae	Tropaeolum majus L.	22	1.46
232.	Violaceae	Viola tricolor L.	10	0.67
233.	Violaceae	Viola odorata L.	1	0.07
234.	Violaceae	Viola × wittrockiana Gams	15	1.00
235.	Woodsiaceae	Athyrium filix-femina (L.) Roth	1	0.07
236.	Xanthorrhoeaceae	Hemerocallis fulva (L.) L.	3	0.20
237.	Xanthorrhoeaceae	Hemerocallis lilioasphodelus L.	3	0.20

Примітка: Жирним шрифтом виділено рослини, частота трапляння яких становить понад 1% від загальної кількості ідентифікованих рослин. Знаком «*» позначено рослини, які в умовах помірної зони Європи вирощуються у закритому ґрунті.

Аналіз родинного спектру ідентифікованих рослин показав, що найбільша кількість ідентифікованих рослин належать до родини *Compositae* (31 вид, 13,08%). Значною кількістю видів представлені також родини *Ranunculaceae* (20 видів, 8,44%), *Caryophyllaceae* (по 15 видів, 6,33%) та *Iridaceae* (14 видів, 5,91%).

Найчастіше на натюрмортах зображувались різні сорти *Primula auricula* (ідентифіковані на 70 картинах, що становить 27,68% кількості проаналізованих картин і 4,66% загальної кількості ідентифікованих рослин), *Convolvulus tricolor* (відповідно 69 картин, 27,27% і 4,59%), сорти *Hyacinthus orientalis* з махрової групи (58 картин, 22,92 і 3,86%), махрові сорти *Anemone coronaria* з групи St. Brigid (55 картин, 21,74% і 3,66%), *Papaver rhoeniflorum* (54 картини, 21,34% і 3,60%), *Tulipa gesneriana* ймовірно сорту 'Grand Perfection' (49 картин, 19,37% і 3,26%), сорти *Alcea rosea* (44 картини, 17,39% і 2,93%) та сорти *Paeonia lactiflora* (40 картин, 15,81% і 2,66%). Це дозволяє висловити припущення про найбільшу популярність цих рослин у зазначений проміжок часу, що знайшло своє відображення у проаналізованих творах і, вочевидь, відображалось і в квітковому оформленні садів та парків.

Аналіз показав, що значна частина популярних на той час рослин сьогодні практично не використовується в озелененні. Це зокрема, *Narcissus tazetta* та його сорти, *Sprekelia formosissima*, *Heliotropium*

arborescens, *Nemophila menziesii*, *Scabiosa atropurpurea*, *Thelesperma burridgeanum*, *Convolvulus tricolor*, *Watsonia borbonica*, *Gilia tricolor*, *Polemonium caeruleum*, *Cobaea scandens*, сорти *Primula auricula* *Nigella damascena*, *Alonsoa meridionalis*. Можливо це пов'язано зі значною примхливістю багатьох цих рослин, особливостями агротехніки їх вирощування. Ряд рослин, які у XVIII–XIX ст. широко використовувалися в озелененні садово-паркових ландшафтів, про що свідчать як численні літературні дані, так і проведений нами аналіз, сьогодні використовуються переважно в озелененні присадибних ділянок і у свідомості багатьох поціновувачів садово-паркового мистецтва протягом минулих 150–200 років, на наш погляд несправедливо, втратили свою вишуканість. До таких видів належать *Celosia argentea*, види та сорти роду *Matthiola*, *Calendula officinalis*, *Cosmos sulphureus*, види та сорти роду *Ipomoea*, *Phaseolus coccineus*, *Lathyrus odoratus*, сорти *Phlox paniculata*, сорти *Alcea rosea* та інших представників родини *Malvaceae*, сорти *Paeonia lactiflora*, представники роду *Papaver*, *Nicotiana glauca*. Деякі рослини, виявлені на натюрмортах, сьогодні вирощуються переважно на зріз, зокрема *Alstroemeria aurea*, *Dianthus caryophyllus*, *Gerbera jamesonii*, *Ranunculus asiaticus* або в контейнерній культурі — сорти *Hyacinthus orientalis*.

Разом із тим, значна частина квітково-декоративних рослин, популярних у кінці XVIII-у XIX ст. залишаються популярними і донині. Це, насамперед,

представники родів *Narcissus* і *Tulipa*, хоча асортимент сортів з того часу суттєво змінився. Зокрема, на переважній більшості репродукцій рід *Tulipa* представлений, ймовірно, сортом 'Grand Perfection', зображення інших сортів є швидше винятком. Сьогодні ж, завдяки селекційній роботі з цими популярними рослинами, створено значне різноманіття сортів тюльпанів з різних груп, які широко впроваджуються в озеленення. Те саме стосується і нарцисів, оскільки сьогодні спостерігається значне різноманіття і постійне зростання кількості їх сортів, тоді як у досліджуваний проміжок часу найбільш популярним був *Narcissus tazetta* та його сорти. На жаль, цей високодекоративний вид сьогодні надзвичайно рідко можна зустріти в озелененні. До сьогодні зберегли свою популярність *Callistephus chinensis*, види та сорти родів *Chrysanthemum*, *Dahlia*, *Tagetes*, *Iris*, *Delphinium*, а також *Zinnia elegans*, *Pelargonium peltatum*, *Fritillaria imperialis*, *Tropeolum majus*, *Viola* × *wittrockiana*. Деякі види, які на проаналізованих натюрмортах трапляються рідко, що свідчить про їхню незначну популярність у ті часи, сьогодні стали значно більш популярними. Це, зокрема, види та сорти родів *Hemerocallis*, а також *Antirrhinum majus*, *Salvia splendens*, *Gladiolus communis*, *Coreopsis lanceolata*, *Phlox divaricata*.

Поодинокі на репродукціях представлені представники, які в умовах помірної зони Європи вирощуються як оранжерейні культури. Ці види і сьогодні широко культивуються як в оранжереях, так і в контейнерній культурі. Це *Adiantum capillus-veneris*, *Schlumbergera truncata*, *Fuchsia hybrida*, *Protea cynaroides*, *Strelitzia reginae*, представники родини *Orchidaceae* — *Cattleya labiata*, *Paphiopedilum insigne*, а також види роду *Passiflora*.

Суттєву частину ідентифікованих видів становлять представники спонтанної (аборигенної) флори Європи. Найбільш часто серед них на проаналізованих натюрмортах зустрічалися *Vinca minor*, представники родів *Myosotis*, *Campanula*, *Crocus*, *Ranunculus* а також *Centaurea cyanus*, *Leucanthemum vulgare*, *Solidago virgaurea*, *Convallaria majalis*, *Calystegia sepium*, *Gentiana acaulis*, *Vicia cracca*, *Nymphaea alba*, *Briza media*, *Anemone sylvestris*, *Aquilegia vulgaris*, *Consolida regalis*, *Viola tricolor*. Усі ці види є високодекоративними, що очевидно і зумовило їх популярність у художників і дозволяє зробити припущення про те, що ці види не лише

спонтанно росли, але й культивувалися в зазначений період в садах та парках Європи.

Висновки

Аналіз квіткових натюрмортів XVIII–XIX ст. дозволив ідентифікувати значну кількість рослин, які зображені на них, а також висунути гіпотезу про те, що популярність того чи іншого виду на творах образотворчого мистецтва знаходиться у прямій залежності від його популярності у квітковому оформленні творів садово-паркового мистецтва того часу. Приймаючи цю гіпотезу можна вважати квіткові натюрморти, створені у певний період часу, цінним джерелом інформації про асортимент квітково-декоративних рослин, які використовувалися в озелененні садово-паркових ландшафтів того часу.

На основі аналізу ідентифікованих рослин було виділено декілька груп рослин:

- ті, що мали велику популярність у проаналізованій період а часу, а нині рідко використовуються в садово-парковому мистецтві;
- ті, що змінили свою стилістичну функцію, оскільки в зазначений період використовувалися в садово-паркових ландшафтах, а нині використовуються для озеленення присадибних ділянок або на зріз;
- ті, які зберегли свою популярність до наших днів, включаючи переважну більшість представників, які в умовах помірної зони Європи вирощуються у захищеному ґрунті, або в контейнерній культурі;
- ті, популярність яких, порівняно з XVIII–XIX ст., зросла.

Окремо виділено групу рослин, які в Європі належать до спонтанної флори, зроблено припущення, що завдяки їхній декоративності вони культивувалися в садах та парках.

На основі проведених досліджень можна рекомендувати асортимент квітково-декоративних рослин для використання в озелененні історичних парків, створених у кінці XVIII — на початку XIX ст., зокрема, дендрологічного парку «Софіївка». Використання цих рослин дозволить більш повно відтворити первісний вигляд парку, стилістичні особливості та саму атмосферу, яка була притаманна садово-парковому ландшафту за часів його створення.

Перелік посилань:

1. Пашинская И. О. Реестры садовых мастеров как источник воссоздания цветочных партеров Царицына острова в Петергофе / И. О. Пашинская // Русская усадьба. сборник общества изучения русской

усадыбы. — Вып. 12 (28). — М.: Изд-во «Жираф», 2006. — С. 697–708.

2. *Themery T.* Guide de Sophiowka, surnomme la merveille de l'Ukraine... / Teodor Themery — Odessa, 1846. — 67 p.
3. *Темері Т.* Путівник по Софіївці / Теодор Темері. Переклад із французької Г. Ю. Храбана та Н. В. Олицької-Суровцевої. — Умань, Уманський краєзнавчий музей, 1958. — 30 с.
4. *Botanica* / Burnie G., Forrester S., Greig D. et al. — Tandem Verlag GmbH, 2005. — 1018 p.
5. *Энциклопедия декоративных садовых растений* — режим доступу: <http://flower.onego.ru/index.html>.
6. *The Plant List* — a working list of all known plant species. — Royal Botanic Gardens, Kew and Missouri Botanical Garden — режим доступу: <http://www.the-plantlist.org>.
7. *Roskov Y.* Species 2000 & ITIS Catalogue of Life, 22nd June 2013. / Y. Roskov, T. Kunze, L. Paglinawan, T. Orrell, D. Nicolson, A. Culham, N. Bailly, P. Kirk, T. Bourgoin, G. Baillargeon, F. Hernandez, A. De Wever, eds. — 2013. — Digital resource at www.catalogueoflife.org/col/. Species 2000: Reading, UK.

Рекомендував до друку Грабовий В. М.

ЦВЕТОЧНЫЕ НАТЮРМОРТЫ XVIII–XIX ВЕКОВ КАК ИСТОЧНИК ИНФОРМАЦИИ О ЦВЕТОЧНОМ ОФОРМЛЕНИИ САДОВО-ПАРКОВЫХ ЛАНДШАФТОВ

А. А. Куземко
Национальный дендрологический парк «Софиевка» НАН
Украины

Составлен перечень видов, идентифицированных при анализе цветочных натюрмортов XVIII–XIX вв. Выдвинута гипотеза о том, что частота встречаемости определенного растения на произведениях изобразительного искусства находится в прямой зависимости от его популярности в цветочном оформлении произведений садово-паркового искусства того времени. В составе идентифицированных растений выделено несколько групп согласно снижению или повышению популярности, сохранения или изменения стилистической функции. Сделан вывод, что цветочные натюрморты могут выступать ценным источником информации о цветочном оформлении садово-парковых ландшафтов и о целесообразности использования идентифицированных растений в озеленении исторических парков.

FLORAL STILL LIFE OF XVIII–XIX CENTURIES AS A SOURCE OF INFORMATION ABOUT FLOWER DECORATION IN LANDSCAPE GARDENING

A. A. Kuzemko
National Dendrological Park “Sofiyvka” NAS of Ukraine

A list of species identified in the analysis of floral still lifes of XVIII–XIX centuries has been presented. It is hypothesized that the frequency of occurrence of a plant on the painting works is in direct proportion to its popularity in the floral design of the works of landscape art of the time. Among identified plants were selected several groups according to the increase or decrease in popularity, maintaining or changing stylistic features. It was concluded that floral still lifes can serve a valuable source of information on floral decoration the garden and park landscapes and the appropriateness of using of the identified plants in design of historical parks.